DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.09

УДК: 343.9

Стрелюк Я. В.,докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом,
кандидат юридичних наук

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ УКРАЇНИ

У статті розкривається стан наукових досліджень щодо запобігання кримінальним правопорушенням у кримінально-виконавчих установах України. Доведено, що по суті такі правопорушення вчиняються як засудженими, так і працівниками цих установ. Їхні дії чи діяльність посягають на підрид авторитету правосуддя та діяльності кримінально-виконавчих установ Державної пенітенціарної служби України. Оскільки ізоляція від суспільства часто сприяє деградації особистості та втраті суспільно корисних зв'язків, ми в ході дослідження виявили, що кримінальне правопорушення було скоєно засудженим під час відбування покарання не лише з його особистої вини, а й з вини персонал тюремних закладів ДСНС України. Більше того, кожне кримінальне правопорушення, вчинене в цих установах, відрізняється за критеріями, що дає класифікацію пенітенціарних злочинів. У процесі вивчення стану проблеми запобігання кримінальним правопорушенням у кримінально-виконавчих установах ми встановили, що у вітчизняній кримінологічній науці недостатньо науково-практичного визначення поняття "кримінальна злочинність". Плюралізм, який ми спостерігаємо, підтверджує нашу гіпотезу про вірність вибору теми дослідження. Подальші зміни у державній політиці у сфері виконання вироків та випробування Міністерства юстиції України сприяли створенню наукових праць монографічного характеру та ряду дисертацій, а також значно сприяли проведенню сучасної реформи пенітенціарної системи України. Ми провели ретельний аналіз вітчизняних наукових праць у сфері запобігання кримінальним правопорушенням у кримінально-виконавчих установах, показали безперечний внесок кожного вченого, створивши фундаментальні передумови для подальших наукових досліджень у визначеній галузі. Слід зазначити, що аналіз сучасного стану вітчизняних наукових досліджень щодо запобігання кримінальним правопорушенням у кримінально-виконавчих установах дав можливість виділити основні напрямки подальшого вивчення цього питання: кримінально-правовий аналіз кримінальних правопорушень у цих установах; кримінологічну основу запобігання цим правопорушенням; виявлення суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у кримінально-виконавчих установах; обґрунтування доцільності прокуратури як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у цих установах.

Ключові слова: наука, дослідження, запобігання, кримінальне правопорушення, установа, засуджений.

Актуальність теми. Подальші зміни в державній політиці у сфері виконання покарань та пробації Міністерства юстиції України сприяли створенню наукових праць монографічного характеру та низки дисертацій,

що суттєво допомагають проводити сучасну реформу пенітенціарної системи України.

Наша позиція також кореспондується із Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р), у якій закріплений вектор посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством потребує від вітчизняних науковців провести фундаментальний аналіз запобігання кримінального правопорушення в кримінально-виконавчих установах закритого типу в Україні.

Оскільки ізоляція від суспільства нерідко сприяє деградації особистості та втраті соціально корисних зв'язків, ми в процесі дослідження встановили, що кримінальне правопорушення вчиняється засудженим під час відбування покарання не тільки з його особистої вини, а і вини персоналу кримінально-виконавчих установ закритого типу (далі – КВУЗТ) Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Більш того, кожне вчинене у КВУЗТ кримінальне правопорушення відрізняються між собою за критеріями, що зумовлює класифікацію пенітенціарної злочинності.

Метою статі є вивчення стану дослідження вітчизняними вченими проблеми запобігання кримінальним правопорушенням в кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Теоретичною базою дослідження запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ виступають наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, які представляють різні галузі наукового знання, як-от: Л. В. Багрія-Шахматова, В. С. Батиргарєєвої, А. І. Богатирьова, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, В. В. Василевича, В. О. Глушкова, Б. М. Головікіна, В. К. Грищука, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, А. І. Долгової, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, В. М. Кудрявцева, О. Г. Михайлика, С. С. Мірошніченка, Ю. В. Орла, М. С. Пузирьова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, О. О. Шкути, та інших.

Незважаючи на чималу кількість праць із окресленої проблематики, маємо повне право констатувати, що вивчення запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ залишається актуальним і малодослідженим у сфері виконання покарань.

Виклад результатів дослідження. Проведений аналіз наукової літератури щодо проблем запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ показав, що вона не нова, але мало дослідженою, зокрема з моменту передачі Державної пенітенціарної служби України під опіку Міністерства юстиції України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 343 від 18 травня 2016 р. [1]. Цією постановою реформувалися органи й установи виконання покарань та пробації, оптимізувалися їхня робота відповідно до міжнародних стандартів і надавалося право Міністерству юстиції України як центральному органу виконавчої влади забезпечити реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

Зі свого боку, назване міністерство мало б сформувати нову кримінологічну парадигму запобігання кримінальним правопорушенням у кримінально-виконавчих установах ДКВС України, вчиненими як засудженими, так і персоналом. На жаль, Міністерство юстиції України та нове керівництво ДКВС України наразі не створило жодних передумов для

позитивних результатів у пенітенціарній системі, зокрема, і у сфері запобігання вчинення засудженими і персоналом у КВУЗТ кримінальних правопорушень.

З цього приводу вітчизняний кримінолог І. М. Копотун, досліджуючи злочинність у виправних колоніях ДКВС України, зазначав, що нині вона перебуває у складному процесі формування та становлення і криміногенні процеси в установах виконання покарань аж ніяк не сприяють, а більш того, ускладнюють поступальний розвиток пенітенціарного відомства [2, с. 81].

На це, до речі, звертала свою увагу інша вітчизняна вчена В. С. Батиргареева, на думку якої саме злочинність у місцях позбавлення волі є найнебезпечнішим видом рецидивної злочинності [3, с. 355]. Такої ж думки дотримується й інший вітчизняний вчений А. І. Богатирьов, який, характеризуючи рівень злочинності серед засуджених в місцях несвободи, пише: «По-перше, рівень злочинності у місцях несвободи є індикатором функціонування установ виконання покарань. По-друге, така злочинність є інтегрованою характеристикою криміногенної обстановки в місцях несвободи. По-третє, рівень злочинності свідчить про ефективність чи не ефективність державної політики у сфері виконання покарань та пробації [4, с. 8].

Також поіменний вчений зазначає, що злочинність в місцях несвободи Міністерства юстиції України відрізняється своєрідністю кола складових її кримінально-караних протиправних діянь. Тому вона і характеризується особливостями правового статусу засуджених, порядком й умовами відбування ними покарання, певними соціально-психологічними чинниками, пов'язаними з «тіньовою» стороною життя засуджених в місцях несвободи, зокрема в нічний час [4, с. 9].

Під час дослідження стану проблеми запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ ми встановили, що у вітчизняній кримінологічній науці бракує науково-практичного визначення поняття «кримінальне правопорушення», а той плюралізм, що ми спостерігаємо, підтверджує нашу гіпотезу стосовно вірності обраної теми дослідження, а саме запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ.

З огляду на те, що кримінологічною наукою уже сформульовано поняття «злочинність», вважаємо, що аналіз сучасних поглядів на друге поняття кримінальне правопорушення стане науково-теоретичною базою для подальших його досліджень у цій сфері. Водночас у вітчизняній кримінологічній науці відсутнє окреме дослідження проблем запобігання кримінальним правопорушенням в у КВУЗТ, тому ми спрямували свій науковий пошук через призму наукових робіт, результати яких уже були апробовані.

Вагомий внесок в дослідження запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ вніс вітчизняний вчений І. П. Баглай. У науковій праці «Організаційні засади оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань» він через призму оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань розглядає проблемні питання вчинення засудженими кримінальних правопорушень і показує їхній вплив на оперативну обстановку в установах [5, с. 27].

Цікавою з точки зору нашого дослідження є наукова праця вітчизняного вченого В. Б. Васильця «Правові та кримінологічні проблеми попередження втеч засуджених з виправно-трудових установ». У ній автор

розглядає вияви насильства засудженими відносно персоналу виправних колоній під час вчинення втечі. Водночас вчений вивчає не тільки риси кримінального професіоналізму та групової злочинності в місцях позбавлення волі, а й досліджує риси особи, яка вчиняє новий злочин в цих місцях, що, на нашу думку, всебічно виявляються і наразі актуальні в установах виконання покарань [6, с. 2].

Іншою, не менш цікавою для нашого дослідження, є наукова робота вітчизняного вченого С. Ю. Лукашевича «Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі». У цій науковій праці автор всебічно розглянув проблему особи злочинця і потерпілого в місцях позбавлення волі, а також вплив кримінальної субкультури на вчинення ним нового злочину тощо [7, с. 5].

Окремо звертаємо увагу на докторську дисертацію вітчизняного вченого О. Г. Колба «Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам». У ній автор розглянув пласт проблем, вирішення яких вимагало не тільки законодавчих змін у діяльності виправних колоній щодо запобігання злочинності, а й вирішення теоретичних та організаційно-тактичних засад запобігання злочинам в установах виконання покарань та шляхів їх удосконалення [8, с. 12].

Під час вивчення джерельної бази ми не могли не звернути увагу на дослідження вітчизняної вченої З. В. Журавської «Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі», у якій дослідницею порушено коло проблемних питань стосовно понять «потерпілий» та «жертва» злочину, виокремлення їхніх ознак і співвідношення цих термінів, а також характеристики сучасного стану злочинності та віктимності в місцях позбавлення волі [9, с. 6].

Певної уваги заслуговує також дослідження, проведене Е. Г. Стоматовим «Протидія створенню та функціонуванню груп негативної спрямованості в місцях позбавлення волі». У цій праці автор детально зупинився на комплексному дослідженні деструктивного впливу на процес виконання та відбування покарання груп негативної спрямованості, що функціонують у місцях позбавлення волі та запропонував заходи прогностичної й запобіжної діяльності адміністрації установ виконання покарань для планування та реалізації вчасних ефективних заходів протидії цьому явищу [10, с. 5].

Серед досліджень проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань ми дослідили та опрацювали наукову працю І. В. Боднара «Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у КВУЗТ». Ми звернули увагу, що насамперед у цій праці автор вдало дослідив особу засудженого, який вчиняє новий злочин у КВУЗТ та застосування адміністрацією цих установ з метою запобігання вчиненню нових злочинів кримінологічні заходи (загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-кримінологічні) [11, с. 6].

Одним із найбільш цікавих з позиції дослідження запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ ми виділяємо колективну працю за редакцією О. М. Джужі «Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія)». Авторським колективом (24 учених і практиків) висвітлено причинний комплекс та механізм злочинної поведінки засуджених до позбавлення волі, криміногенні властивості особи засудженого до позбавлення волі

тощо [12, с. 123]. Незважаючи, що проаналізована праця виконана у виді посібника, а не монографії, вона слугує теоретичним підґрунтям для формування теорії запобігання вчинення засудженим у виправній колонії кримінального правопорушення.

Вагоме значення щодо запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ належить вітчизняному вченому І. М. Копотуну «Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях», який послідовно визначив теоретико-прикладні передумови виділення групи складів злочинів, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях, а також методологічні засади дослідження [13, с. 10].

Актуальною для дослідження запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ є наукова праця В. О. Лисенко «Запобігання злочинам корупційної спрямованості у ДКВС України», у якій автор розглянув проблему корупції у цьому органі державної влади і встановив, що кримінальні правопорушення, що вчиняють працівники органів і установ ДКВС України у зв'язку зі своєю службовою діяльністю, є досить поширеними і становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки не тільки порушують нормальну роботу правоохоронних органів, підривають авторитет державної влади, а й істотно порушують права, свободи та законні інтереси громадян країни [14, с. 8].

Заслужовує на нашу увагу наукова праця В. А. Носенко «Запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчій установі закритого типу», у якій дослідник проаналізував стан наукового розроблення проблеми вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ. Установив, що рівень ефективності запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у КВУЗТ перебуває в залежності від теоретичної розробленості, вдосконалення кримінально-правових норм і правозастосовної практики, кримінологічних та організаційних заходів запобігання цим злочинам [15, с. 6].

У контексті вивчення кримінальних правопорушень, вчинених персоналом КВУЗТ, ми вивчили наукову працю В. В. Лопохи «Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом виправних колоній України», в якій автор провів ґрунтовний аналіз дослідження основних системо утворюючих ознак кримінологічної характеристики зазначеного виду злочинності (стану; детермінантів, що її породжують і обумовлюють вчинення кримінального правопорушення; особи злочинця, який вчиняє в установі службовий злочин) [16, с. 4].

Продовжуючи досліджувати кримінальні правопорушення, що вчиняє персонал КВУЗТ, ми звернули увагу та проаналізували наукову працю Я. О. Ліховіцького «Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України». У зазначеній дисертації здійснено кримінологічну характеристику злочинів, що вчиняються персоналом ДКВС України у сфері виконання покарань, а також розроблені науково обґрунтовані шляхи щодо нейтралізації блокування, усунення детермінант, що спричиняють та обумовлюють злочинну поведінку цих осіб, та в цілому щодо удосконалення правового механізму загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання даному виду злочинності [17, с. 38–40].

У контексті нашого дослідження ми не могли ми оминати сучасну наукову працю І. О. Колба «Застосування заходів фізичного впливу,

спеціальних засобів і зброї до засуджених в Україні: теоретичні, правові та практичні засади». Поведений нами ґрунтовний аналіз дослідження показав, що автор фундаментально підійшов до розгляду проблеми, завдяки чому ним було: 1) розроблено проект Концепції про правові підстави, порядок та умови застосування в Україні до засуджених у місцях позбавлення волі фізичної сили, спеціальних засобів, гамівної сорочки та зброї, яка має бути схвалена на рівні Кабінету Міністрів України; 2) розроблено проект Інструкції про порядок застосування до засуджених, позбавлених волі, фізичної сили, спеціальних засобів, гамівної сорочки та зброї, яка має бути затверджена на рівні центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань України [18, с. 32].

Важливе значення для нашого дослідження відіграє наукова робота вітчизняного вченого А. І. Богатирьова «Злочинність серед засуджених у місцях несвободи: кримінологічна характеристика та запобігання». У цій науковій праці дослідник ґрунтовно проаналізував злочинності серед засуджених у місцях несвободи з урахуванням виправно-ресоціалізаційної концепції запобігання злочинності у місцях несвободи [19, с. 29].

Висновки. Отож, проведений нами ґрунтовний аналіз наукових праць вітчизняних вчених в царині запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ, показав беззаперечний вклад кожного вченого, створивши фундаментальні передумови для проведення подальших наукових досліджень у окресленій сфері.

Зазначимо, що аналіз сучасного стану вітчизняних наукових досліджень запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ надав можливість виокремити основні напрями подальшого вивчення указаної проблематики:

- 1) кримінально-правовий аналіз кримінальних правопорушень у КВУЗТ;
- 2) кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ;
- 3) визначення суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ;
- 4) обґрунтування доцільності виокремлення прокуратури як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у КВУЗТ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від 18 трав. 2016 р. № 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-%D0%BF#Text>.

2. Копотун І. М. Пенітенціарна злочинність на сучасному етапі розвитку держави. *Правові реформи в Україні : реалії сьогодення* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 11 жовт. 2012 р.) / Навчально-науковий інститут права та психології НАВС. Київ, 2012. Ч. І. С. 81–83.

3. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні : соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

4. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність серед засуджених у місцях несвободи України : монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019. 432 с.
5. Баглай І. П. Організаційні засади оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 230 с.
6. Василець В. Б. Правові та кримінологічні проблеми попередження втеч засуджених з виправно-трудових установ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 20 с.
7. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 200 с.
8. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 509 с.
9. Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 263 с.
10. Стоматов Е. Г. Протидія створенню та функціонуванню груп негативної спрямованості в місцях позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 215 с.
11. Боднар І. В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у КВУЗТ: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 244 с.
12. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.
13. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. Київ: ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.
14. Лисенко В. О. Запобігання злочинам корупційної спрямованості у ДКВС України : дис. ... канд-та. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 236 с.
15. Носенко В. А. «Запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2017 248 с.
16. Лопуха В. В. Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом виправних колоній України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 258 с.
17. Ліховіцький Я. О. Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 620 с.
18. Колб І. О. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених в Україні: теоретичні, правові та практичні засади : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 553 с.
19. Богатирьов А. І. Злочинність серед засуджених у місцях несвободи: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Універ. держ. фіскал. служби України. Ірпінь, 2020. 467 с.

Ya. Strelyuk

STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH ON THE PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES IN CRIMINAL-EXECUTIVE INSTITUTIONS IN UKRAINE

The article reveals the state of scientific research of the criminal offense's prevention in criminal-executive institutions in Ukraine. It has been proved that, in essence, such offences are committed by both convicts and staff of these institutions. Their actions or activities encroach on undermining the authority of justice and the activities of criminal-executive institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine. Since isolation from society often contributes to personal degradation and the loss of socially useful ties, we found in the process of research that the criminal offense was committed by the convict while serving his sentence not only with his personal guilt, but also with the guilt of the staff of the prison facilities of the SCES of Ukraine. Moreover, each criminal offence committed in these institutions differs according to the criteria, which gives a classification of penitentiary crime. In the process of studying the state of the problem criminal offenses preventing in criminal-executive institutions, we established that in domestic criminological science there is not enough scientific and practical definition of the concept of "criminal crime". Pluralism, we observe confirms our hypothesis about the fidelity of choosing the topic of study. Further changes in state policy in the field of sentences execution and probation of the Ministry of Justice of Ukraine contributed to the creation of scientific works of a monographic nature and a number of dissertations, and significantly help to carry out modern reform of the penitentiary system of Ukraine. We conducted a thorough analysis of the domestic scientific works in the field of criminal offenses preventing in criminal-executive institutions, showed the undisputed contribution of each scientist, creating fundamental prerequisites for further scientific research in the defined field. It should be noted that the analysis of the current state of domestic scientific research on the criminal offenses prevention in criminal-executive institutions provided an opportunity to highlight the main areas of further study of this issue: criminal legal analysis of criminal offenses in those institutions; the criminological basis for these offences preventing; identification of subjects for the prevention of criminal offences in criminal-executive institutions; substantiation of the appropriateness of the prosecutor's office as a subject for the prevention of criminal offenses in these institutions.

Keywords: science, research, prevention, criminal offense, institution, convicted.